

WAT IS ECHTE DEMOCRATIE?

Jan-Werner Müller

Wat is echte democratie?

Nieuw Amsterdam

Vertaling Hans E. van Riemsdijk

© 2021 Jan-Werner Müller

Oorspronkelijke titel *Democracy Rules*

Oorspronkelijke uitgever Farrar, Straus and Giroux

© 2021 Nederlandse vertaling Hans E. van Riemsdijk/

Nieuw Amsterdam

Alle rechten voorbehouden

Tekstredactie Yulia Knol

Correctie Jeroen Teitler

Register Ewout van der Hoog

Ontwerp omslag Paul Pollmann

Foto auteur KD Busch

NUR 686

ISBN 978 90 468 2841 0

www.nieuwamsterdam.nl

Inhoud

Voorwoord	7
1 Namaakdemocratie: iedereen heeft zo zijn redenen	19
2 Echte democratie: vrijheid, gelijkheid en onzekerheid	63
3 Kritische infrastructuur	117
4 Een heropening	171
Coda: Vijf redenen voor democratische hoop (niet optimisme)	216
Dankwoord	223
Noten	225
Register	265

Voorwoord

‘Democratie? Het is een droom te menen dat we die bezitten; om ingenomen te zijn met haar toestand of die juist ellendig te noemen. Democratie is niet meer dan een pakket mogelijkheden dat stamt uit een nog nabij verleden en dat we nog helemaal moeten verkennen.’

Claude Lefort

Iedereen meent te weten dat de democratie in een crisis verkeert, maar hoevelen van ons durven met zekerheid te zeggen wat democratie eigenlijk is? De redenen dat alom het gevoel heerst dat er een crisis gaande is, lijken voor de hand te liggen: het aantal autoritaire regimes groeit en binnen democratieën neemt onvrede met het politieke bedrijf toe. En los van abstracte getallen is er het dubbele trauma van 2016: Brexit en de verkiezing van een tv-ster als president van 's werelds oudste en (nog altijd) machtigste democratie.

Bewijst de verheffing van een klaarblijkelijk ongeschikte kandidaat tot het hoogste ambt in de vs automatisch dat de democratie in crisis verkeert? Of werd het sluitende bewijs alleen geleverd door het feit dat deze infantiele man gedurende de allerlaatste dagen van zijn ambtstermijn aanhangers opzweepte het centrum van de wetgevende macht te bestormen? Of bewees de Amerikaanse democratie bij die gelegenheid juist haar veerkracht door de dreun toegediend aan het politieke systeem te neutraliseren? Niet elke schok duidt op een crisis. In de oor-

spronkelijke betekenis verwijst het Griekse *κρίσις* naar een doorslaggevend moment: een patiënt overlijdt of herstelt; een beklagde wordt schuldig bevonden of gaat vrijuit (overigens is ‘oordeel’ een afgeleide betekenis van hetzelfde woord).¹ Als dat zo is, was de verkiezing van Trump dan misschien een moment waarop *kiezers* werden beoordeeld? En vervolgens als ongeschikt voor de democratie werden verklaard? Inmiddels weten we dat het presidentschap van iemand die via Twitter onwaarheden verspreidt of ze tijdens live-persconferenties debiteert, kan ontaarden in een zaak van leven of dood wanneer zijn volgers en toehoorders de man serieus en letterlijk nemen tijdens een pandemie. Maar ondermijnt gevaarlijke nonsens over een ontsmettingsmiddel de democratie? Is het besluit van het Verenigd Koninkrijk om een supranationale organisatie te verlaten na een referendum op initiatief van een van ’s werelds oudste politieke partijen, namelijk de tory’s, een fatale klap voor de democratie als zodanig? In een democratisch bestel zijn allerlei uitkomsten denkbaar die je vreselijk kunt vinden, maar wie er min of meer terloops van uitgaat dat die het eind van het systeem betekenen, bezondigt zich aan wat Saul Bellow ooit belachelijk maakte als ‘crisisgeklets’. Wat zijn dan wel reële criteria om iets te kunnen uitroepen tot een moment van buigen of barsten? En is het mogelijk zulke criteria uit de sfeer van partijdigheid te houden?

Die vraag is niet te beantwoorden zonder eerst een goed beeld te hebben van wat democratie inhoudt. We hebben het idee dat we meteen aanvoelen wat democratisch is en wat niet. Maar veel politieke kopstukken die erop gebrand zijn de democratie te ondermijnen, zijn er heel bedreven in geworden ons te doen geloven dat iets nog bestaat lang nadat het feitelijk is verdwenen. Wat is echt essentieel voor een democratie? Is dat maar één element of gaat het om meer dingen? Zijn het verkiezingen, een pakket elementaire rechten zoals de vrijheid van menings-

uiting, of is het een moeilijker te vangen geheel van gemeenschappelijke gedragingen, een gedeelde mentaliteit? Bijvoorbeeld dat mensen in een samenleving elkaar respectvol en als medeburgers bejegenen?

Heel ver komen we niet bij het beantwoorden van die vragen zonder eerst terug te keren naar de basisprincipes. Dat is de stap die Machiavelli aanbeveelt wanneer hij schrijft dat de aanpak van een crisis allereerst een *riduzione verso il principio* vereist, een 'terugkeer naar de grondbeginselen'. Dit boek probeert zo'n traject aan te reiken. Het is onvermijdelijk dat we met onze rug naar de toekomst lopen, maar het kan dienstig zijn enigszins te beseffen waar we vandaan komen en hoe ons pad er tot nu toe uitzag om na te gaan of we het spoor inderdaad bijster zijn (wat trouwens niet wil zeggen dat er maar één spoor is).

Het is een vergissing om aan te nemen dat nadenken over democratie vandaag de gedaante moet aannemen van een reactie op nieuwe autoritaire leiders. Toch kunnen we ook niet doen alsof er niets is gebeurd. Daarom kijk ik in het eerste hoofdstuk nogmaals naar de vraag die Hillary Clinton koos als titel van haar derde bundel memoires: *What Happened?*. En vooral: waarom is wat er gebeurde nog steeds gaande, ook nadat zo veel zelfverklaarde verdedigers van de democratie de alarmklokken hebben geluid?

Er zijn twee gemakkelijke, maar uiteindelijk heel misleidende reacties geweest. De ene is de schuld neerleggen bij de mensen zelf. Dat is vooral de insteek van progressieven, die voorrang geven aan individuele rechten, min of meer ingenomen zijn met het kapitalisme en die diversiteit doorgaans als iets positiefs beschouwen, maar die ook gebukt gaan onder het geërfde angstbeeld dat de democratie constant gevaar loopt te ontaarden in een tirannie van de meerderheid. Wat vaak 'de wereldwijde opkomst van rechts populisme' wordt genoemd hebben zij opgevat als een vrijbrief om clichés uit de negentiende-eeuwse mas-

sapsychologie nieuw leven in te blazen – het soort ideeën dat je beter niet te berde brengt in beschaafd gezelschap, zelfs niet als je ervan overtuigd bent dat de vrome lessen van het burgerschaps- onderwijs maar zelden stroken met de politieke realiteit: de massa's roepen allerlei rampen over zichzelf af; de gewone man – die slecht geïnformeerd is en die zelfs als hij wél goed op de hoogte is een ronduit irrationeel wezen blijkt – laat zich gewillig misleiden door demagogen. De wijze les ligt voor de hand: het is zaak bepaalde bevoegdheden terug te geven aan wat men behoorzaam ‘poortwachters’ noemt, maar waarmee ze gewoon de traditionele elites bedoelen.² Concreter: we moeten voorverkiezingen en/of de samenstelling van kandidatenlijsten zo reorganiseren dat de invloed op de besluitvorming van degenen die men in de vs vaak (en wonderlijk genoeg) ‘alledaagse burgers’ noemt tot het minimum wordt beperkt.³ En ook moet het maar eens afgelopen zijn met referenda en andere onverantwoorde exercities in directe democratie; laten we gewoon erkennen dat politiek een vak is.⁴ Al met al mogen we niet vergeten dat tweederde van de Amerikanen de naam van minstens één jurylid in het tv-programma *American Idol* kan noemen, terwijl slechts 15 procent het gezicht van de Chief Justice, de president van het Amerikaanse hooggerechtshof, kan thuisbrengen.⁵ Het staat amateurs vrij te applaudisseren voor knappe ‘politieke staaltjes’ tijdens een tv-debat, maar tijdens en vooral na de uitzending moeten ze netjes aan de zijlijn worden gehouden. Om niet te worden beticht van onversneden demofobie (angst voor gewone mensen dus) haasten degenen die er zulke standpunten op na houden zich meestal om hun achterdocht jegens het brede publiek te staven met aloude inzichten uit de sociale psychologie: mensen zijn geneigd tot stamgedrag; polarisatie – begrepen als vijandschap tussen groepen – is de standaardwaarde bij elke vorm van politiek; en we doen er goed aan psychologische technieken zoals ‘mindfulness’ toe te passen om gewone mensen er-

toe te bewegen een beetje te dimmen.⁶ Wie de hoop heeft opgegeven dat het ooit nog goed komt met het gewone volk wijst ook op studies die zouden bewijzen dat burgers wereldwijd steeds meer geneigd zijn zich achter ‘krachtige leiders’ of zelfs achter een militair bewind te scharen.

Wat is er mis met die voorstelling van zaken? Om te beginnen zijn de meeste studies voor meerdere uitleg vatbaar en in elk geval hebben onderzoeken zelden of nooit de opkomst of ondergang van democratieën voorspeld, en ze tonen al helemaal niet overtuigend aan dat de mensen de idealen van zelfbestuur ten enenmale beu zouden zijn.⁷ Het is niet voor niets dat de plegers van een militaire coup – of dat nu in Thailand of Egypte is – de democratie niet officieel verwerpen. Liever doen ze voorkomen democraten te zijn, zoals in het Egypte van generaal Sisi, of beloven ze een snelle terugkeer naar zelfbestuur zodra de omstandigheden dat toestaan, zoals in Thailand (al verzinnen ze altijd wel redenen om die terugkeer weer uit te stellen).⁸ Velen gaan er ten onrechte van uit dat er vandaag sprake is van een niet te stoppen golf autoritair populisme – of zoals de Engelse Brexiteer Nigel Farage, die kennelijk vond dat het beeld van een gewone golf onvoldoende recht deed aan zijn rol in de wereldgeschiedenis, het zei: een ‘tsunami’. Het klopt dat partijen die je rustig kunt bestempelen als populistisch – ik kom straks terug op die omstreden term – in veel landen hun aandeel in de stemmen hebben zien toenemen. Maar het idee dat meerderheden onvermijdelijk roepen om autoritaire leiders gaat voorbij aan een simpel feit: tot op heden is in geen enkel westers land een autoritaire, rechts-populistische partij of politicus aan de macht gekomen zonder de medewerking van gevestigde conservatieve elites.⁹ Daar komt bij dat de aanhangers van die elites niet het idee hebben dat ze korte metten maken met de democratie wanneer ze stemmen voor conservatieve en centrumrechtse partijen.

Een snelle blik op de geschiedenis (en natuurlijk is het niet de bedoeling alleen snel te kijken) lijkt erop te duiden dat er weinig, misschien zelfs geen voorbeelden zijn van democratische meerderheden die ondubbelzinnig besluiten de democratie te laten varen. Fascistische rouwdouwen marcheerden op Rome, maar Mussolini niet: hij kwam daar aan met de slaaptrein uit Milaan, omdat liberale elites, en niet in de laatste plaats de koning, hadden besloten dat de toekomstige *Duce* maar eens de kans moest krijgen om de rotzooi van de parlementaire politiek op te ruimen. Uiteraard had zijn fascistische partij zeer toegewijde aanhangers, net als de nationaalsocialisten in Duitsland. Maar ook daar werd de cruciale beslissing om Hitler de macht in handen te geven genomen door geledingen van wat je best het conservatieve establishment van die tijd zou kunnen noemen. Wie op zoek is naar eenregelige lessen uit het verleden moet het maar noteren: niet de grote massa besluit de democratie af te schaffen; elites doen dat.¹⁰

Natuurlijk lijkt die stelling recht in de kaart te spelen van degenen die de schuld voor de politieke beroering van deze tijd in de schoenen schuiven van de machtigen. Er valt inderdaad veel aan te merken op wat je zou kunnen zien als een ‘afscheiding’ waartoe de meest bevoorrechten in bepaalde landen overgaan. Het doet echter geen recht aan de complexiteit van onze tijd om eenvoudig te beweren dat alle problemen van vandaag louter en alleen worden veroorzaakt doordat de rijken en machtigen slechte, corrupte of achterbakse lieden zijn – of die bewering nu van links of van rechts komt. De machtigen doen wat ze doen omdat ze de macht hebben óm dat te doen, maar die macht is hun uiteindelijk verschaft door de instellingen van onze democratieën. We moeten dus nog eens goed naar die instellingen kijken in plaats van alleen bepaalde figuren te beschimpen (al is het vaak terecht en ook leuk om dat te doen: denk aan de miljardair op de Amerikaanse televisie die in tranen uitbarst bij het schrikbeeld van een

lichte, echt minimale belastingverhoging). Met andere woorden, de nadruk leggen op individuen is misplaatst, of die nadruk nu ligt op de velen, zoals in de minachting voor de zogenaamd irrationele en protoautoritaire massa's, of op de weinigen, zoals in voldoende schenkende, maar uiteindelijk goedkope aanvallen op zelfzuchtige elites.

Nadenken over instellingen wil niet zeggen dat je de politiek reduceert tot processen en procedures; het gaat erom de principes die de basis en rechtvaardiging vormen van de regels en informele normen van het democratische spel, degelijk te onderzoeken.¹¹ Een van de belangrijke inzichten van politicologen is dat die ongeschreven normen minstens zo belangrijk kunnen zijn als wetten. Het zijn namelijk die normen die het democratische spel gaande houden (én de spelers intomen op manieren die je niet terugvindt in de spelregels).¹² Maar regels noch normen zijn iets goeds op zich, en vooral niet wanneer ze een spel mogelijk maken dat berust op expliciete of impliciete ongerechtigheid. In het Amerikaanse Congres van de twintigste eeuw zullen heren uit de zuidelijke staten ongetwijfeld keurig de beleefdheidsregels hebben nageleefd (en voelden zich zelfs verplicht compromissen te sluiten over een breed scala aan vraagstukken, wat een bijna joviale samenwerking tussen beide partijen bevorderde). Maar het systeem van raciale uitsluiting dat ze verdedigden was fundamenteel onvereenigbaar met democratische principes. De Amerikaanse rechtsgeleerde Jedediah Purdy schreef in dat verband: 'Normen zijn als de standbeelden van dode leiders: je weet niet of je voor of tegen ze bent als je niet weet welke waarden ze ondersteunen.'¹³ We zullen dus verder moeten kijken dan regels en normen, en ons verdiepen in de principes die eraan ten grondslag liggen, in de 'geest' van die voorschriften, zoals sommige politieke denkers het vroeger uitdrukten. Het is niet voldoende op te roepen tot naleving van de regels in de hoop zo een proces (of spel) dat geblok-

keerd is door min of meer autoritaire figuren weer op gang te brengen; per slot van rekening gaat het er in het democratische proces niet alleen om dat verschillende elites cyclisch de macht winnen en weer verliezen.¹⁴

Waar gaat het dan wél om? Het conventionele antwoord is dat democratie alleen is te rechtvaardigen als we ons beroepen op de principes van vrijheid en gelijkheid. Een regel als ‘de meerderheid beslist’ is niet goed omdat die de beste resultaten oplevert of het meest efficiënt is; die regel is goed omdat hij respect voor de gelijkheid van de burgers weerspiegelt, en hij krijgt gestalte doordat elke individuele stem meetelt. Wanneer we ervan uitgaan dat iedereen ertoe doet (en aannemen dat iedereen in staat is een politiek oordeel te vellen), staat die regel haaks op acclamatie door grote groepen.¹⁵

Democratie is echter meer dan de vrijheid om als gelijkwaardige mensen je stem uit te brengen. Zo is er ook nog de vrijheid van meningsuiting en van vergadering – en niet te vergeten de vrijheid van vereniging. Organisaties vermeerderen de waarde van het recht van individuen zich politiek te uiten. Minder voor de hand ligt dat ze gelijkheid ook ondermijnen. Mensen met meer geld of met sterkere argumenten zullen meer invloed hebben op collectieve beslissingen. Democratie is niet slechts vreedzame gelijkheid; bij democratie gaat het juist om wrijving die wordt veroorzaakt doordat mensen gebruikmaken van hun vrijheden. Zonder verenigingen – in het bijzonder politieke partijen – kun je echter ook ongelijkheden niet corrigeren. Soms kan het gereedschap dat het huis van de meester bouwde nuttig zijn om dat huis om te bouwen tot een woning voor gelijken.

Of we dat nu leuk vinden of niet, democratische conflicten worden nog altijd hoofdzakelijk gestructureerd door zogeheten intermediaire organisaties, in het bijzonder door politieke partijen en professionele media. Die gelden al sinds de negentiende eeuw als essentieel om een representatieve democratie behoor-

lijk te doen functioneren. Volgens de gangbare opvatting verkeren beide vandaag in een diepe crisis, en wel in de meest letterlijke zin van het woord, want veel media en partijen zijn dood of liggen op sterven. Voordat we nader kunnen ingaan op deze ‘tandemcrisis’, doen we er goed aan een stap terug te doen – *riduzione verso il principio* – en de vraag te stellen hoe die organisaties precies zorgen (of ooit zorgden) voor een ‘kritische infrastructuur’ voor de democratie. Daarmee doel ik op manieren voor burgers om anderen te bereiken en op hun beurt door anderen bereikt te worden. Dus in zekere zin vergelijkbaar met de posterijen in Amerika die president Trump probeerde te slopen, in de veronderstelling dat hij dreigde te verliezen bij vrije en eerlijke verkiezingen met een degelijke infrastructuur voor stemmen per post (wat een correcte inschatting zou blijken). Als we de principes achter die infrastructuur, en achter democratische instellingen in bredere zin, eenmaal zien, zullen we ook minder benauwd zijn er een paar te vervangen. De democratie weer opbouwen na een periode van autoritair populisme betekent niet per se terugkeren naar de oude situatie; we kunnen daarbij ook innovatieve instrumenten inzetten die mogelijk beter zijn afgestemd op de beginselen die aan de democratie ten grondslag liggen.¹⁶

Het is echter naïef alle heil te verwachten van één enkel product van wat inmiddels een wereldwijde democratische-vernieuingsbranche lijkt te zijn geworden – of het nu gaat om stemmen via internet, overlegorganen van willekeurig geselecteerde burgers of dergelijke zaken meer. Een vernieuwing van de kritische infrastructuur van de democratie is niettemin een cruciale eerste stap. Met alle respect voor de demofoben kan dat gebeuren zonder simpelweg de traditionele poortwachters weer in ere te herstellen. Zoals ik uiteenzet in het slothoofdstuk, zijn de mensen zelf heel goed in staat te bepalen hoe intermediaire organisaties – vooral partijen en media – kunnen worden hertekend.

Voor alle duidelijkheid: intermediaire organen, en ook nieuwe democratische instrumenten, moeten zich voegen naar één niet-onderhandelbaar principe: er valt niet te tornen aan de status van burgers als vrije en gelijke leden binnen de politieke gemeenschap, dus je kunt bepaalde groepen die status niet ontzeggen. Wordt die status wel ondermijnd, dan is het spel – waarin alle andere zaken, van materiële belangen tot seksuele identiteit, onderwerp van conflict kunnen worden zonder de burgerschapsbanden als zodanig op te schorten – uitgespeeld. In de politieke strijd kun je allerlei onvriendelijke dingen zeggen tegen andere burgers zonder direct respectloos te zijn, maar je kunt niet zeggen: ‘Jij bent een tweederangsburger’ of ‘Jullie horen hier eigenlijk niet thuis’ (zoals Trump deed toen hij tegen progressieve volksvertegenwoordigsters van kleur zei dat ze ‘terug naar hun land’ moesten). Sommige landen kennen wetgeving om partijen te bestraffen of zelfs te verbieden die de demos kleiner proberen te maken of anderszins fundamentele rechten schenden. Politieke actoren verbieden dateert al van de democratie in het oude Athene – maar is zo’n verbod wel te rechtvaardigen? Hoe zit het met het gevaar dat zulke maatregelen leiden tot de ondergang van de democratie, iets wat ze juist beogen te voorkomen? Een land waar het fundamentele recht op vrije vereniging wordt beknod of waar mensen te horen krijgen dat ze er niet thuishoren (en om die reden worden uitgestoten en weggestuurd zoals destijds in Athene), zelfs al is het om de democratie te redden, kan moeilijk volhouden nog een echte democratie te zijn.

Indien regels het democratische spel mogelijk maken en tegelijkertijd begrenzen, dan moet het overtreden van de regels wel een kwalijke zaak zijn. Maar is dat zo? Democratische politiek bedrijven kan nooit beperkt blijven tot het naleven van de regels; soms kan het noodzakelijk zijn het spel in de war te sturen. Niet voor niets loofden de oude Atheners hun politeia om haar innovatieve capaciteit, terwijl Athenes vijanden dat bestel

juist betichtten van onberekenbaarheid.¹⁷ Normen doorbreken is niet altijd schadelijk.

Je kunt regels overtreden en toch de onderliggende principes trouw blijven. Om het spel zélf zinvol te houden, gaan mensen soms over tot vormen van ongehoorzaamheid om de democratie te dienen of zelfs te verdiepen. In de ogen van sceptici effent dat soort ongehoorzaamheid de weg naar anarchie – of naar autoritarisme, omdat geen enkele burgergemeenschap anarchie lang slikt (al sinds Plato waarschuwen critici van de democratie dat ‘te veel vrijheid’ leidt tot tirannie). Anderzijds zullen degenen die zich verbazen over de bokkensprongen van de hedendaagse vijanden van de democratie zich vast weleens afvragen waarom ze eigenlijk niet allemaal de straat op gaan om het gezag van die lieden ter discussie te stellen, om er een eind aan te maken. Hoe valt te rijmen dat we geobsedeerd zijn door lessen uit het verleden, en toch lijdzaam langs de zijlijn staan toe te kijken zoals veel van onze voorouders deden? Is er een drempel die, eenmaal overschreden, democratische ongehoorzaamheid legitimeert? En wel zonder de indruk te wekken een verkiezingsnederlaag niet te kunnen verkroppen of, in het ergste geval, zonder een burgeroorlog te riskeren door te strijden voor partijgebonden overtuigingen?

Dit boek is geen politieke handleiding. Een van de punten waar het op inzet is dat we nog tijd hebben – en tijd moeten vrijmaken – om na te denken over basisbeginselen. Die principes leggen ons geen specifieke instellingen of gedetailleerde politieke regels op. Een democratisch bestel kan allerlei vormen aannemen en er zijn allerlei manieren om democratie te bedrijven (zoals er ook allerlei manieren zijn om te doen alsóf men democratie bedrijft). De grote Franse politieke filosoof Claude Lefort stelt dat sommige van die manieren waarschijnlijk niet eens bij ons ópkomen (omgekeerd zal ook gelden dat sommige strate-

gieën om de democratie te ondermijnen nog niet bij haar tegenstanders zijn opgekomen). Een ander centraal element in dit boek is dat de democratie nog altijd de overhand heeft – in die zin dat overal ter wereld tal van mensen die bestuursvorm beschouwen als verreweg de verkieslijkste. In hun beleving is democratie nog altijd een politiek systeem dat weliswaar grote problemen kent, maar dat van alle systemen het best bij machte is overheersing te voorkomen en mensen kansen te bieden gezamenlijk een behoorlijk leven te leiden.

Namaakdemocratie: iedereen heeft zo zijn redenen

‘Het vreselijke van het leven is dat iedereen zo zijn redenen heeft.’

Octave in *La Règle du jeu*,
de film van Jean Renoir

‘Gedurende de hele afgelopen maand had ik het gevoel een groot, maar onbestemd verlies te hebben geleden. In het begin wist ik niet wat me kwelde. Uiteindelijk besepte ik wat ik had verloren: een land.’

Henry David Thoreau

Ze zien er niet allemaal hetzelfde uit en ook in allerlei andere opzichten verschillen ze duidelijk. Maar zet ze naast elkaar en je ziet meteen dat ze één politieke familie vormen: Orbán, Erdoğan, Kaczyński, Modi, ontegenzeggelijk ex-president Trump, mischien Netanyahu, maar zeker ook Jair Bolsonaro, de president van Brazilië. Het is zaak dat we begrijpen wat vaak is omschreven als een mondiale trend in het autoritarisme.

Natuurlijk ligt het gevaar op de loer dat je over één kam scheert wat in werkelijkheid fundamenteel verschillende nationale trajecten zijn. De oorzaken van de opkomst van rechts populisme in het bijzonder zijn niet identiek. Maar radicaal-rechtse populistten hebben wel een gemeenschappelijke strategie ontwikkeld en zelfs wat je een gezamenlijk beoefende autoritair-populistische ‘bestuurskunst’ zou kunnen noemen. Vandaar ook dat ze uit een en dezelfde familie lijken te stammen.

De verspreiding van die populistische kunstvorm heeft afge-rekend met een illusie van na de Koude Oorlog. Niet dat er een einde zou zijn gekomen aan de Geschiedenis – zou iemand dat écht ooit hebben geloofd? – maar dat alleen democratieën zouden kunnen leren van hun eigen fouten en van elkaars ervaringen. Autoritaire regimes, aldus de aanname, konden zich niet aanpassen aan een veranderende omgeving en innoveren, en al die regimes waren dan ook gedoemd te eindigen zoals de Sovjet-Unie in 1991. De nieuwe Autoritaire Internationale – waarbinnen de leden de kneepjes van radicaal-rechts regeren kunnen uitproberen en verfijnen – rekent af met dat zelfingenomen liberaal-democratische zelfbeeld. De beste autoritaire praktijken (misschien kun je beter spreken van de slechtste) lenen zich namelijk uitstekend voor in- en uitvoer.

De autoritair-populistische bestuurskunst is grosso modo gebaseerd op nationalisme (vaak met racistische ondertoon), op het kapen van de staat ten bate van trouwe partijgangers en, minder opvallend, op de inzet van de nationale economie als wapen om politieke macht veilig te stellen; het gaat dus om een combinatie van cultuuroorlog, patronage en grootschalig clientelisme. Voor een goed begrip van zaken komt nationalisme vaak neer op het voorwenden van soevereiniteit, een ingestu-deerd staaltje collectieve en kordate zelfbewustheid, terwijl er welbeschouwd niet bijster veel verandert; veel antiglobaliseringsretoriek blijkt wonderwel verenigbaar te zijn met verdere deregulering van grensoverschrijdende kapitaalstromen en andere maatregelen die elites in andere landen verrijken.

Die specifieke elementen ontsnappen aan de aandacht van politieke diagnoses die hedendaags rechts populisme op één lijn stellen met fascisme, die populisme zien als een nieuwe, internationale succesvolle ideologie, of die aannemen dat ‘gewone mensen’ dit zich allemaal zelf op de hals hebben gehaald met hun veronderstelde hunkering naar autoritarisme. Historici